

Каракоць Дмитро Анатолійович, студент будів.-технологічного ф-ту
Науковий керівник : Торон Анатолій Васильович, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ОСВІТА ТА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ ЗА ДОБИ ТОТАЛІТАРИЗМУ
(НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ВИЩІ ВЕРЕЩАКИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО
РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛ.)

Неймовірні випробування випали на долю українського народу в умовах тоталітарної комуністичної системи. Не оминули вони більшості тодішніх жителів с. Вищі Верещаки Олександрівського району Кіровоградської області, зокрема, родин Сухин, Каракоців, Здоровцовів та багатьох інших жителів села.

Репресивний тоталітарний режим значною мірою негативно вплинув на розвиток освіти та культури на селі. Саме цій проблемі присвячене дане дослідження, яке здійснене на основі спогадів сучасників, жителів села Верещаки та навколишніх сіл, матеріалів місцевих бібліотечних архівів, праць краєзнавців та узагальнюючих робіт вчених-істориків.

Предметом даного дослідження є аналіз фактів повсякденного та культурного життя селян за часів тоталітарної епохи на прикладі в села Вищі Верещаки, процесів ідеологізації освіти, практики дозвілля, методів і прийомів роботи вчителів середньої школи за комуністичної доби.

Актуальність та новизна даного дослідження в тому, що воно здійснене вперше.



Фото 1.
Сухина І. К.

Стан освіти у 20-30 – ті роки ХХ століття в селі Вищі Верещаки можна проаналізувати користуючись спогадами очевидців і, зокрема, активного учасника освітніх і культурних процесів у зазначений період у селі Сухини Іван Карпович. Карпо Іванович в той час був відомим у селі чоботарем, а з вступом у колгосп –ковалем, пізніше – слюсарем МТС.

Зі спогадів Івана Карповича: «Я навчався у Вищеверещаківській семирічній школі, а з 1938 року – середній школі. По успішності був середнім учнем. Любив малювати. У третьому і четвертому класі нас навчав Яків Макарович Лук'яненко. Це був учитель всього того, що сам знав і вмів робити. Після уроків нас вчив грати на балалайках і мандолінах. Але загалом рівень освіти був низьким, більшість вчителів до дітей ставилися недбало, часто старшокласників використовували для потреб колгоспу. Вивозили на поля, де змушували працювати на благо колгоспу.»

В листопаді 1937 р. батька Івана Карповича, який працював слюсарем в МТС знайомі попередили про загрозу арешту і допомогли йому негайно зникнути. А через місяць заарештували його діда і заслали в Казахстан.

Зі спогадів Івана Карповича : «В 1940 р. ми, члени радіогуртка, виготовили детекторні радіоприймачі і вперше почули радіопередачі. Читали багато. Я читав «Цікаве світознавство» В.І. Поянішнікова, «Цікава математика» і «Цікава фізику» Я.І. Перельмана, книги з серії «Жизнь замечательных людей» (ЖЗЛ), твори В. Гюго, В. Скотта, Ч. Діккенса, Г. Бічерз - Стоу, М Твена та інші».

У цей час у школі починається навчання дітей українською мовою. Але через недостатню кількість підручників, навчального приладдя, не всі учні ходили до школи. Вивчали українську мову, арифметику, природознавство, географію, малювання, співи, і працю. У 1924 – 1928 рр. вчителями працювали: Шпильовий, Росомаха М.М., Мазур І.П., Волосян К.Г., Волосян М.М., Дніпровський Ю.М., Олефіренко С.В., Самарський Д.А. та інші. Після обіду працювала ШКМ (школа комуністичної молоді) – 40 осіб, ввечері – лікнеп. В центральній школі – 3 групи, 104 особи. Ще навчалися індивідуально, дома – 60 осіб. Створюючи для підростаючого покоління умови для оволодіння грамотою, ставилася мета підготовки до кваліфікованої праці. У ті часи проводилося виховання у дусі більшовицької партії, вірності комуністичним ідеалам. Було започатковане обов'язкове чотирикласне навчання.

На час голодомору 1932-33 рр. припали масові виїзди у міста цілих сімей. За таких умов підтримувати навчання було надзвичайно складно. Багато батьків не пускали своїх дітей до школи. У наступні роки становище вдалося нормалізувати. Наприкінці другої п'ятирічки в селі було завершено перехід до обов'язкової початкової освіти.

У 1937-38 рр. було відкрито першу середню школу. Але лише третина учнів мала змогу ходити до неї. Навчання в такій школі було платним. Помітно відчувався дефіцит вчителів із вищою освітою. Багато хто з кваліфікованих педагогів став жертвою сталінських репресій. В цей період припинилася українізація, тому в школі стало обов'язковим вивченням російської мови.

Таким чином освіта в 20-30 роки в селі Вищі Верещаки була покликана готувати молодь до роботи в сільській місцевості, рівень освіти був низький, розрахований на потреби колгоспів (радгоспів) у робочих руках. Школа давала лише достатній рівень знань і компетентностей. За спогадами Івана Карповича школярів, особливо старшокласників, використовували на сільськогосподарських роботах у колгоспі, весь вересень і жовтень, нехтуючи навчальним процесом.

Період 20-х років в історії України асоціюється з процесами колективізації боротьбою проти релігії, церкви, з репресіями проти заможного селянства (куркулів) З іншого боку порівняно з політикою воєнного комунізму розпочалися позитивні зрушення пов'язані з НЕПом, не можна не відмітити позитивних наслідків політики українізації, яка знаходила підтримку, перед усім, україномовних селян. В той же час розпочинається ідеологізація суспільного життя, тоталітарна політична система намагалася утвердити комуністичну ідеологію, але раціональний селянський розум не сприймав нових ідеологічних витворів радянської влади піонерії і комсомолу

У 1925-1926 років у с. Вищі Верещаки почалася діяльність піонерської організації та «жовтенят». До організації входили учні початкових класів центральної середньої школи села. Коли діти вступали до жовтенят, то кожному надавали нагрудний значок на якому був зображений малолітній В.І. Ленін. Гурт організації, який складався з п'яти учнів, називали «зірочками». Кожен з п'яти дітей обіймав певну посаду, наприклад, командир, квітникар, бібліотекар, садівник тощо. Діяльність велася переважно в ігровій формі, під супроводом вчителя та ватажка. У середній школі організовували «ленінські читання», кожного місяця обраний старшокласник приходив до класу і читав поезії про В. І. Леніна.

В підлітковому віці діти поступали в піонери, прийом в піонери супроводжувався урочистим ритуалом з прийняттям присяги. Текст присяги містив абзаци про відданість справі партії і комсомолу і був типовим документом тоталітарної епохи, призначення якого була ідеологічна обробка молоді. Коли учні переходили до середніх класів, вони ставали повноцінними піонерами. Учні мали свою піонерську форму. Обов'язковою ознакою піонера була червона краватка (трикінцева, кожний кут якої символізував зв'язок партії, комсомольської та піонерської організації) та значок. Була і загальна форма, яка



складалася із білої чи блакитної сорочки, синіх штанів для хлопців та синьої спідниці для дівчат. Діяльність полягала в ідеалі піонерів полягала в тому, щоб допомагати безпритульним, виконувати різні господарські роботи, працювати на полях колгоспу допомагати людям похилого віку по господарству.

Але часто все виходило не так як потрібно. Як згадує житель с. Вищі Верещаки Конюх Юрій Миколайович: «Часто піонери робили те, чого їх не просили. Одного разу прийшли до мене на город, і побачили, що багато бур'янів. Не питавши дозволу, вони почали його виривати, але ж хлопці разом із ним повиривали і всю мою моркву». Отже діяльність піонерів не завжди закінчувалася позитивно.

Першим секретарем комсомольської організації в с. Вищі Верещаки був Здоровцов Максим Тодосійович. Один із жителів села Каракоць Микола свідчить: «У ті нелегкі роки комсомольців змушували підбирати колоски на полі, жуків довгоносики на цукрових буряках, збирати металолом, прополювати сільськогосподарські культури тощо».

Наступним керівником комсомольців став Козенко Мусій Савович. За часів колективізації у селі налічувалося 7-8 комсомольців, віком від 14 до 28 років. За тим головою комсомольської організації села стає Висланько Іван Савович. Він був на посаді досить тривалий період від 30-х до 50-х рр. На той час на секретаря комсомолу переходила велика відповідальність: комуністична агітація, соціалістичне змагання тощо. Були обов'язкові комуністичні суботники (особливо перед днем народження В.І.Леніна), часто суботники та

недільники приурочували до релігійних свят, щоб відлучити селян від віри в Бога, привити атеїзм . Партія більшовиків розглядала комсомол як основний соціалістичний матеріал за допомогою якого можна «залатати всі суспільні діри», використовуючи політичну недосвідченість, малограмотність хлопців та дівчат. Значних утрат комсомольська організація зазнала внаслідок репресій.

Таким чином, із спогадів жителів села Вищі Верещаки постає село 20-х років, в якому з'являються піонери, комсомольці, проводиться боротьба проти церкви, союзники радянської влади були найбільш бідніші верстви населення села . Найбідніші селяни стали соціальною базою радянської влади в сільській місцевості, саме вони організовували комсомол, піонерію.

Мордуючи селянство голодомором, комуністичний режим не забував і про українську інтелігенцію, яка саме і очолювала процеси українізації, стимулювала національну свідомість українського народу, а відповідно і прагнення реального суверенітету. Масові репресії не тільки призвели до фізичного винищення найбільш активної та інтелектуальної частини нації, а й понівечили долю багатьох людей, пов'язаних родинними узами з репресованими – так званих «членів сімей ворогів народу», сприяли моральному розтлінню тих, кого терор не торкнувся. За розмахом знищення населення власної країни комуністичний терор не знає собі рівних у світовій історії. Він залишився в пам'яті людства під назвою Великого Терору.

Зі слів Нечепоренка Андрія Петровича: «Великим горем для багатьох жителів села Вищі Верещаки були репресії в 1936-37 рр. Вночі стукали у двері, заходив у хату дільничний міліціонер, з ним люди села (2-3 особи), які запрошувалися як поняті, починався обшук до мишачої нірки, усе в хаті перекидали. Нічого не знайшовши, пропонували голові сім'ї одягатись, іти з тими, хто приходив. Потім «трійка» виносила вирок. Людей висилали на Соловки, в Сибір, або розстрілювали. Дітей таких репресованих батьків, називали дочками або синами ворогів народу, переслідували. Передували арештам донесення, сфабриковані запродавцями, які за 30 карбованців (правда: символічна сума? «30 срібників») продавали живі душі.

У школі старшим піонервожатим тоді працював Оношенко Микита. Він свідчив, що і де робили його односельці. Такими ж були Коваленко Трохим, Іщенко Прокіп, Гуголько Єгор.

Першим у селі заарештували священника Чернецького Івана Федоровича. Сім'ю вигнали з хати, майно конфіскували. Дітям дозволили взяти лише торбинку сухарів. Так батько їх і не повернувся додому. Пізніше репресували учителя, завуча школи, Дніпровського Юрія Михайловича, активіста колективізації, який в громадянську війну боровся за радянську владу в армії Будьонного. Згодом арештам піддали учителів Ткаченка Івана Сосойовича, Савченка Петра, Іщенка Івана Кузьмовича. А вчителька Савченко Гаврина Кирилівна, підбравши з поля декілька качанів, отримала 5 років тюремного строку. Зараз їй пішов 97 рік (вона 1920 р. народження). Був ув'язнений у Лук'янівську тюрму Даниленко Андрій Васильович, лише через те, що одного разу публічно виступив проти комуністичної влади».

Отже, найбільше репресії в кінці 30-х років проводилося проти освічених людей, адже вони сприяли зростанню свідомості жителів села. Ці люди відкривали очі селянам на всі недоліки радянської влади, тому при першій же нагоді їх знищували.

З історії України відомо, що всі сфери культури в роки радянсько – німецької війни зазнали величезних людських, і матеріальних втрат, але найбільше постраждала освіта. Під час війни були вбиті і репресовані тисячі вчителів, зруйнували безліч шкіл, інших закладів освіти – саме з такими проблемами зіткнулася Україна в повоєнний період.

Село Вищі Верещаки після війни постало у значних руїнах, адже не далеко проходила лінія фронту. Не оминули руйнації і школу села. Після війни вона постала у майже повністю зруйнованому вигляді. Відбудували її у 1945 році, але через брак коштів і матеріалів, вчителів, вона почала діяти лише в наступному році.

Пелиха Оксана Петрівна, 1942 року народження, розповідає : «У післявоєнні роки умови для навчання були дуже погані, діти ходили голі і босі, у кожній сім'ї було від чотирьох до вісьмох дітей, найбільша сім'я складала одинадцять осіб. На той час, щоб піти в школу не було пристойного одягу, тому одягалися відповідно по черзі. Найбільша проблема була із взуттям, ходили переважно у поношених валянках чи чоботах, які були не практичними і дуже незручними.»

У селі знаходилося п'ять чотирирічних шкіл, одна восьмирічка і центральна школа-десятирічка Учні, що закінчували чотирьохрічні школи переводили до восьмирічної, де вони здобували базові знання, після восьмого класу навчання ставало платним, тому багато дітей не могли продовжувати ходити до школи. Учні, у яких батьки були спроможні платити за навчання, переводилися до центральної школи, у якій вони могли здобути повну середню освіту.

На той час у школі учителі були різні. В центральній, переважно були хороші вчителі, але в інших школах села, працювали неналежним чином. Могли часто не з'являтися на уроки, або приходити у нетверезому стані. Були такі вчителі, що били дітей указками через погану поведінку, або неналежну підготовку до уроку.

Отже, становище освіти у післявоєнний період в селі Вищі Верещаки було складним. Селяни жили в злиднях, було важко як у фінансовому так, і в моральному плані. Отримувати хорошу і якісну освіту не було можливості, адже не вистачало ні приладдя, ні досвідчених вчителів. Продовжувалася пропаганда комуністичних ідей, учням нав'язували політику радянської системи, тому вони йшли на повідку пропаганди.

Попри всі негаразди, пов'язані зі зміною політичних режимів які встановлювалися у ті часи, культура в селі Вищі Верещаки зберігала свій вплив. Люди просто жили цим, адже не можна уявити сільське життя без хороших пісень які так вливалися в душі пригніченого і сплюндрованого народу.

Зі спогадів Сухини Івана Карповича « У дні свят, у центрі села біля дерев'яної трибуни збиралися мешканці села на урочистий мітинг. Відкриття мітингу проводив голова сільської ради, яке розпочиналося виконанням гімну Радянської держави. Гімн виконувався сільським хором., розташованим біля трибуни. Перший ряд хору – жінки . В другому – чоловіки без головних уборів. Після



Фото 3. Сільський хор

промов, привітань відбувалося преміювання кращих працівників села. Ввечері проводилися святкові концерти в сільському клубі, який знаходився на розі шкільного двору. Часто в цьому клубі ставили п'єси».

Про одну з таких п'єс згадує вчителька-пенсіонерка Піхоцька Кіля Карпівна: «В клубі тому маленькому, що у кутку шкільної території, ставили п'єсу, як зветься не пам'ятаю. Але там була сценка: розстріл комунарів. Ми недорослі, зграйкою стояли на гальорці, бо на лавках сиділи дорослі люди. Освітлювався клуб лампами. Відкривається завіса. На сцені насипана горою земля, а за нею стоять комунари. Взялись за руки співають...»

Зі спогадів Сухина Івана Карповича : «Сільський клуб у той час був єдиним закладом культури. Згодом комплектується і бібліотека. В ній вечорами, у вихідні дні, було багато не тільки молоді, а й дорослих, людей похилого віку. В першій половині 30- х років почали демонструвати німі кінофільми, з яких запам'яталися про життя в колонії безпритульних, пам'ятаю головного героя Мустафу, «Трипільська трагедія», «Чапаєв».

При клубі був створений духовий оркестр. Часто оркестр виступав на комуністичних св'ятах та різних заходах, на похоронних церемоніях, за що оркестрантам навіть платили гроші.

Так в тому далекому минулому недостатній освітній рівень сільського населення компенсувався високою моральністю, відчуттям обов'язку, любові до свого краю, до України.

На початку 80-х у селі відкривається нова двоповерхова школа. Вона значно відрізнялася від центральної. Нова школа була більша, побудували великий спортзал в якому діти могли фізично розвиватися. Збільшилася кількість кабінетів, на відміну від центральної, двоповерхова мала велику їдальню. Було придбане обладнання для хімічного і фізичного кабінетів, це значно збільшили рівень пізнання для учнів. Біля школи зробили великий футбольний стадіон, гральні і спортивні майданчики, де діти могли проводити свій вільний час. На відміну від центральної школи, нова мала повноцінне опалення, адже раніше топили грубами. Були закуплені нові меблі: парти, стільці, столи тощо. Був побудований тир, де проводилися уроки військової підготовки, він був найкращим на весь районний центр.

Зі слів учня цієї школи Каракоця Анатолія Миколайовича, 1973 року народження: «Коли я перейшов в третій клас, то завершили будувати нову школу. Ця школа значно відрізнялася від центральної, були просторі класи, де вміщувалося значно більше дітей. Майже усі вчителі тепер мали вищу освіту, стало значно менше вчителів які вживали алкоголь, зменшилися випадки приниження і побиття дітей, могли лише потягати за волосся, або кинути крейду». – сміючись говорив Анатолій Миколайович

Продовжувалась пропаганда радянського режиму. Дітей змушували ходити на всі комуністичні свята, паради. На день народження В.І. Леніна усі учні розповідали вірші про вождя. У школі навіть був виділений спеціальний кабінет, де були портрети Леніна, комуністичні плакати і лозунги, вчителі називали цю кімнату «святою». Заборонялося малювати власноруч Леніна, щоб не сплундрувати портрет великого вождя. Вчителі забороняли носити у школі хрестики, адже проводилася пропаганда атеїзму. Багато часу приділялося патріотичному вихованню учнів. Проводилися комсомольські збори, де щоразу вчителі обговорювали поведінку учнів. По четвергах вранці класні керівники обов'язково проводили політ-виховну годину. На ній обговорювалися всі політичні події які відбувалися в країні за тиждень. Діти залучалися у різноманітні гуртки: шкільний хор, спортивні гуртки тощо. Одна з новинок яка з'явилася у школі це був урок військової підготовки, де старші учні марширували, училися стріляти і кидати гранати. Після 9 класу хлопці влітку перебували у сільському військовому таборі. У цей табір з'їжджалися з усього районного центру. Учні проходили різні випробування, бігали певну відстань у військовій амуніції, жили ми у старій школі, яка була для нас як казарма. Ще однією новинкою у школі була майстерня, яка знаходилася у підвалі. Закупили нові обладнання, верстати, інструменти, столи тощо.

Отже, нова школа, яка була побудована на початку 80-х років ХХ мала значний матеріальний прогрес. Вона в рази перегнала стару середню школу. У ній було все нове, починаючи від обладнання, закінчуючи самими вчителями. Але нажаль, продовжувалася комуністична пропаганда, яка порушувала світогляд учнів того періоду.

Таким чином, у 20 - 30 - ті роки ХХ століття в селі Вищі Верещаки був дуже низький рівень освіти. Проводилися чималі утиски та репресії з боку радянської влади, забирали все, що могли забрати. Утворювалися перші піонерські та комсомольські організації, які мали значний вплив на тогочасне населення. Комуністичний режим успішно проводив пропагандистську роботу, результати якої уже добре відклалися в підсвідомості простого селянського народу.

У повоєнний період було не легше. Руїни, страх, новий голодомор – все це посприяло на зупинку освіти та подальшої культури села. Не вистачало досвідчених і кваліфікованих вчителів, які могли б навчати дітей. Натомість, у більшості випадках викладали прості люди з базовою освітою. Непрофесійність призводила до побиття учнів через різні дрібниці. Вчителі могли спокійно приходити на уроки в стані алкогольного сп'яніння. Продовжувалася

радянська пропаганда, через що у людей відбирали власну думку і нищили особистість в цілому. Незважаючи на те, люди приділяли багато часу культурі. Створювалися хори, ансамблі, духові оркестри. Селяни намагалися зберегти в собі українську культуру.

Список використаних джерел:

1. *Бібліотечні архіви села Вищі Верещаки.*
2. Сухина І. К. Завжди в строю / І. К. Сухина. – Олександрія, 2007. – 48 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кіровоградська область. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.
4. Усні розповіді Пелихи Оксани Петрівни, Здоровцова Максима Дотосійовича, Каракоця Анатолія Миколайовича, Каракоця Миколи Трохимовича, Піхоцької Кілі Карпівної та Сухини Івана Карповича (*Записані Караковцем Д.А.*)

*Карпенко Андрій Володимирович, слухач магістратури
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Алексєнко Ірина Вікторівна, д.п.н., проф.*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: УКРАЇНА ТА СВІТ

Розвиток України, у загальному контексті європейської інтеграції, та приєднання України до Болонського процесу, передбачає розбудову національної системи вищої освіти з урахуванням загальних принципів побудови систем вищої освіти Європейських країн. Процеси інтеграції України до світового освітнього простору зумовлюють необхідність підготовки фахівців високого рівня, здатного до реалізації усіх видів професійної діяльності, зокрема, дослідницької.

Концепції університетської педагогічної освіти є предметом дослідження таких науковців як: А. М. Алексюк, Л. С. Нечепоренко, В. В. Сагарда, О. В. Глузман, В.І.Луговий, В. К.Майборода, Л. П. Пуховська, В. Є. Берека, В. І. Бондар, О. Г. Мороз, З. І. Сліпкань та інші.

Основним змістом діяльності вищих навчальних закладів України стає формування нового освітньо-виховного середовища, що передбачає: зміну організації і змісту освіти з метою інтеграції у світовий освітній простір; оптимізації кадрового забезпечення та комплексного вдосконалення професійної майстерності педагогів, через опанування інноваційними і дослідно-експериментальними видами діяльності, на досвіді Європейських країн.

Так, наприклад у Італії вища освіта має гіпертрофований університетський і малий не університетський сектори, більшість закладів державні. На університети покладено здійснення розвитку наукових